

Interview.txt

- ...Want jij komt ook uit een heel arm gezin?
- Hij is een broer van Isabel.
- Ja, weet ik al.
- Ja, dat weet ze al.
- Maar daarom zeg ik het ook, dat je uit 'tzelfde huis, dezelfde familie komt.
- Ja maar zij was erg jong, dus kan ze niet uitleggen...
- Ja, zij was erg jong, bovendien heeft zij niet zoveel meegemaakt... behalve dan toen onze ouders werden vermoord.
- Maar hoe oud ben je nou?
- 76, in juni werd-ie 76, hij is uit 1914.
- Laten we dan beginnen met de eerste jaren...
- Nou de eerste jaren, dat ging nog wel. Toen kwamen we niks tekort. Mijn vader was analfabeet, maar hij had altijd wel een handeltje, en thuis hadden we altijd genoeg. Totdat ze werden vermoord, want toen, ja toen bleven zij achter en ze moesten leven zoals ze konden.
- Maar wat voor handeltjes waren dat?
- Mijn vader die... van alles, maakte niet uit. Hij kocht en verkocht van alles...
- Als een goede Spanjaard. 't Maakte hem niet uit...
- Mijn vader was een man die men rijk noemde...
- Zeg, maak er niet zo'n mysterie van. Vertel maar waar jullie van leefden. Wat voor handel dreef je vader: kocht hij fruit, beesten?
- We waren een gewone familie...
- Maar ze zeiden dat-ie rijk was?
- Ja, dat zeiden ze omdat-ie handel dreef. Al stelde 't niet veel voor, want in die tijd was er erg weinig geld, maar wat er was, dat toucheerde hij wel...
- Maar land hadden jullie niet?
- Jawel.
- En wie werkte er op 't land?
- Met z'n allen.
- En jij bent de oudste?
- Nee, de oudste is dood.
- En dan kom jij, dan Joaquín, dan José, Antonio en Isabel.
- Tussen Joaquín en José was er nog een, maar die stierf heel jong, twee jaar oud.
- En naar school ben je bijna niet gegaan?
- ...Er gingen er maar weinig naar school toen... Maar we konden ook niet gaan. Je moest altijd werken, en school, dat was voor als er tijd over was. In de winter. Grootvader slachtte de varkens van het dorp en als ze 8 waren dan nam hij ze al mee om te helpen. Vroeger gingen ze de huizen af, maar nu heeft niemand meer varkens in huis. We hebben eens 24 varkens op 1 dag gedaan..
- En jij ging met je vader mee?
- Ja. En Joaquín ook.
- En je oudste broer werkte op 't land?
- Mijn oudste broer ging al heel jong naar 't buitenland, we hadden familie in Argentinië. Drie broers van mijn moeder. En op z'n 14de is hij daarheen gegaan... Een zuster van oma had hem eigenlijk ontboden. Ze had geen erfgenamen, en ze wou hem als erfgenaam, zoiets. Dat was de reden...
- En toen heb je gewerkt tot...
- ...De oorlog uitbrak, en we hierheen kwamen. Want hij raakte gewond op 26 maart 1937, en toen zijn we naar Barcelona gegaan, waar we 11 maanden gebleven zijn, en toen naar Frankrijk. Maar verder had hij altijd gewerkt, waar hij kon. Houthakken, bomen kopen en het hout verkopen...
- En kun je je iets herinneren van de percelen van de Duque de Solferino? Hoe dat ging? Want jullie hebben enige stukken gekregen nietwaar?
- Ja, al 't land dat we hebben.. Van de Duque de Solferino hebben we de 'monte'. Twee stukken land. Een stuk van 3 ha. en nog een van anderhalf.
- De percelen waren allemaal even groot. Maar sommige families, die meerderjarige zoons hadden die kregen ook land voor die zoons, maar zij niet, want

toen was jij nog niet meerderjarig.

- En jij komt ook uit het dorp.

- Ja, maar ik heb er niet veel gewoond, omdat mijn vader niet in het dorp woonde. Ik heb mijn moeder niet gekend. En op mijn 9de ging ik weg. Ik kwam terug toen ik 14 was. En toen ging ik weer als dienstmeisje naar Barcelona, en met de oorlog was ik in Barcelona... ik heb dus heel weinig in 't dorp gewoond.

- En met de oorlog...

- Toen die uitbrak zat ik in Barcelona en ben ik wel naar het dorp gegaan, zoals zoveel mensen...

- Maar jij hebt dus ook in het collectief gewerkt.

- Ik niet, we hadden een perceel op naam van mijn vader. Want toen ze dat verdeeld hebben, de anderen, toen woonden we niet in 't dorp. We zaten in Castilla, ver weg. En toen de Republiek kwam, omdat toen alle werken dichtgingen, zijn we toen naar 't dorp gegaan.

- Maar alleen de mensen die op 't land konden werken kregen een stuk.

Dus wie van jullie familie kon op 't land werken?

- Mijn vader en ik.

- Wat? Je moeder? En je vader maar bezig met zijn handeltjes?

- Werken op 't land daar hield m'n vader niet zo van. Handeldrijven was meer zijn pakkie-an, al kon hij lezen noch schrijven. Werken op het land, nee, niet veel. Hij had gewerkt op een stuk land van zijn vader, mijn grootvader dus, en die zei al van kijk uit dat je je niet doodwerkt... Nee hij hield er weinig van. Liever een handeltje, maakte niet uit wat, en hij kon lezen noch schrijven. Hij deed het zijne, en moest 7 kinderen onderhouden. We waren geen klein gezin.

- En de grootouders woonden toch ook in?

- Nou, eentje, de vader van mijn moeder.

- En die kon ook nog werken?

- Jazeker, tot hij doodging op z'n 75ste.

- Dus op de percelen hebben gewerkt: jij, je moeder en grootvader.

- Mijn moeder? Nee die heeft nooit op 't land gewerkt.

- Zijn moeder? Pff, met de hoeveelheid kinderen die ze had!! Nee: hij, z'n vader, grootvader, Joaquín...

- Dus je moest wel hard werken? De grond nivelleren, greppels graven..

- Nee, dat nooit.

- Nee, ze bedoelt toen de percelen klaar werden gemaakt...

- Nee greppels heb ik nooit gegraven, niet op de "monte" en ook niet in de "huerta".

- Moesten jullie dan niet nivelleren? Op jullie land?

- Ja dat wel.

- Hij bedoelt dat hij niet zoals anderen in het dorp z'n dagloon elders moest gaan halen, want ze hadden al werk genoeg aan hun eigen stuk, dus konden ze niet naar andere plaatsen.

- Maar kan je je de dag nog herinneren van de revolutie van '33?

- Toen heb ik 5 maanden in 't gevang gezeten.

- Oh ja? Wat had je gedaan?

- Ik was een "slechterik", hè. We waren links, en we hadden alle fascistten van het dorp "verzameld", allemaal. We sloten ze op in een lokaal, een cafe. Later werden we gevangen genomen, en zat ik 5 maanden in de bak.

- Maar was dat voorbereid? Hoe ging dat?

- Alles wordt voorbereid. Meer in Madrid dan in het dorp(?). En alle dorpen waar wat linkse mensen waren, daar (?). We hadden ze allemaal opgepakt.

En toen bleven over alle rijken van het dorp, die men rijk noemde, en wij, 5 maanden in de gevangenis. Na 5 maanden werden we vrijgelaten.

Een proces is er nooit gekomen.

- En waar werd je opgepakt? Thuis?

- Nee thuis niet! Het was de heuvels in en rennen. Ja uiteindelijk hebben ze me wel thuis gepakt omdat mijn vaders broer gemeentesecretaris was, en die zei breng hem maar terug dan zorg ik wel voor hem, maar daar kwam niet veel van

terecht want ik moest meteen naar de kazerne van de Guardia Civil en vandaar naar het gevang. Naar Fraga.

- En terwijl je in de gevangenis zat, wie deed 't werk dan?

- Oh, alle vrouwen die werkten toen...

- Maar z'n vader was er ook, z'n broer was nog thuis.

- Was jij dan ook in het dorp in '33?

- Ja wij kwamen terug in het dorp in '31 met de Republiek. Het werk liep toen af en wij terug naar het dorp. Dus toen zij in de gevangenis zaten toen hebben alle kinderen die maar iets konden doen en de vrouwen die iets konden doen, ik was erg jong maar toch, we gingen met z'n allen, de oude mannen ook, want het was de tijd om de aardappelen te poten en de bieten te rooien. (Er werd veel suikerbiet verbouwd toen in 't dorp). En alle fascistten dachten dat 't land van de mensen die in de bak zaten braak zou blijven, maar alles werd gedaan. We zeiden: vandaag doen we het land van Dingetje, en dan van die, en die enz. en zo werd al 't land bewerkt van iedereen die in de gevangenis zat. Alles deden we: de ouderen wisten wat er gedaan moest worden en ons jongeren lieten ze dan doen wat verder nog gedaan moest worden.

- Dat was dus vast een goede oefening voor...

- De broer van José, de oudste, Martín, el "Torrero", die was in de gevangenis geweest, maar was weer vrij, en elke dag ging-die met de kar de bieten van Albalate naar Monzón brengen. En toen de rechtsen zagen dat ie zoveel werk deed, toen hebben ze hem weer opgesloten.

- En wie deed het toen?

- De rest die in 't dorp was. Er waren toch nog wel veel mensen over. Ze hadden vooral jongeren opgepakt, ook wel ouderen. Maar alle linkse mensen die in 't dorp over waren, die vormden samen een soort van collectief, zo U wilt, om 't werk te doen van de mensen die vast zaten.

- Ook 't vervoer van de bieten?

- Ja, ja, alle werk, de bieten in de karren, aardappelen poten, etc.

- Dat waren min of meer de eerste oogsten op het land van de Duques de Solferino?

- Ik weet 't niet. Toen de percelen verdeeld werden was ik er nog niet. In '31 waren ze er al.

- In '33 was dat.

- Ik zeg je toch dat toen wij aankwamen in '31 dat land al verdeeld was. Het moet '29 of '30 zijn geweest.

- Ja maar met de collectivisatie, wie percelen wou kon ze krijgen maar wie niet, niet. De fascistten die namen er niet van want die waren bang.

- Waarom waren ze bang?

- Omdat we zulke "slechterikken" waren, wij.

- Het dorp was erg verdeeld. Links en rechts zeiden ze dat. Fascisten en linksen. Soms waren er zelfs twee 'bailes'. De enen gingen naar 't ene bal, de anderen naar 't andere, maar strikt apart. Al was 't Fiesta Mayor, ieder ging naar z'n eigen bal. Je ging niet met elkaar om.

- En jullie bals waren in...?

- In el Palacio. Daar is niet veel meer van over. Twee jaar geleden waren ze dat aan't verbouwen in 't dorp.

- Toen ik in 't dorp aankwam werd daar nog niet gedanst. Toen dansten we in 't lokaal van tío Santiago, de man van tía Elena, op de weg naar Binéfar, en dat werd gehuurd voor bals. De zalen in 't Paleis waren ze aan 't opknappen, want de vloeren waren slecht. Eerst werd er ook alleen boven gedanst, later kwam de bendenzaal erbij. Maar toen ik terugkwam in '31, werd er gedanst bij tío Santiago op de weg naar.. een beetje voorbij de scholen aan de rechterkant.

- En bij de JJ.LL. was je ook?

- Ik niet.

- Omdat?

- Ik, om de waarheid te zeggen, ben nooit ergens lid van geweest.

- En de familie?

- We kwamen aan en 't dorp was helemaal in tweeen gesplitst: links en rechts.

Wij hebben altijd aan de linkerkant gestaan. Waar we eerst waren hoorde ik nergens bij, want dat was een heel treurige streek waar ze het nooit ergens over hadden. Maar ik heb altijd aan de kant van links gestaan. Maar lid worden, nee.

- Maar om bij JJ.LL langs te gaan had je ook geen pasje nodig, toch?
- Nee hoor, ik was er meestal wel bij, niet bij vergaderingen, maar dansavonden of excursies, maar lid van enige partij ben ik nooit geweest.
- Maar hij wel.
- Hij wel, van de CNT.
- Sinds wanneer?
- Vanaf dat ik er bij kon. Want ik wou er al bij en toen mocht dat niet omdat ik te jong was. Toen ben ik bij de JJ.LL. gegaan.
- Daarboven in het centrum had je ook boeken en zo?
- Er was zelfs school, waar ik wel 's heen ging.
- En cursussen sexualiteit om geen kinderen te krijgen als je ze niet wou.
- Oh dus daar praatten jullie ook over in Albalate?
- Ja. Maar 't mens dat die cursussen gaf raakte zelf zwanger. Ze beheerste haar eigen stof blijkbaar niet helemaal...
- Maar er waren ook meisjes bij?
- Ja. Maar ik geloof niet dat er voor de oorlog meisjes waren die lid waren van JJ.LL. In die tijd, ik weet 't niet zeker hoor, maar ik denk het niet. Want er waren zelfs artistieke groepen. Luis mijn neef heeft aan theater gedaan en andere mensen uit het dorp ook. Maar lid worden? Later misschien, in Barcelona.
- In Fraga waren er in '33, '34 200 vrouwen lid. Toen met de staking v.d. vijgendroogsters.
- Ja dat weet ik nog. De vijgen van Fraga die waren beroemd in heel Spanje hoor! Er is 2 keer gestaakt in Albalate. 'k Weet niet waarom, want niemand werkte voor een baas, iedereen werkte voor zichzelf. En toch staakten we.
- Wat waren jullie eisen dan?
- Niks.
- Dat was een solidariteitsstaking met de dagloners of zo?
- ...Je weet het nog omdat... 't een beetje onzin was?
- Ja, onzin. We zijn de greppels maar gaan schoonmaken. Ik heb altijd voor ons thuis gewerkt. Maar toch, we waren in staking...
- Dat was in '33?
- Eerder al...
- (...)
- Eerst wouden we naar 't front. Ik kon niet omdat ik aan beide liezen een breuk had, en toch ging ik. En bij de columna Durruti zeiden ze dit kan niet en laat je maar opereren. En toen ging ik naar de columna Roja y Negra, en toen ben ik geopereerd in Barcelona... Maar de eerste nacht v.d. oorlog sliep er niemand in 't dorp. De ene groep omdat ze bang waren, en wij omdat we alle fascistten weer wouden oppakken. En dat hebben we ook gedaan.
- En jij bent toen ook met de jongeren op weg gegaan.
- Ja de heuvels in, zonder te weten waar je terechtkwam. Tot we weer gepakt werden.
- En je kwam terug om 't dorp te bevrijden?
- De 1ste dag v.d. oorlog was 't dorp al bevrijd, want we hadden alle fascistten opgepakt en opgesloten. En wij gingen gewoon werken...
- Maar je hebt 't nu over '33?
- In de oorlog ging iedereen de straat op. Toen jullie in Fraga waren, ging heel Albalate de straat op.
- Toen jullie naar Barbastro waren gegaan, omdat ze daar om hulp hadden gevraagd, alle jeugd was daarheen, en de Guardia Civil en de fascistten maakten daar toen gebruik van om de straat op te gaan.
- Hij is wel z'n geheugen kwijt. We halen ook veel dingen door elkaar...
- (...)
- Maar de jaren van de oorlog was je in het dorp om te werken in 't collectief?
- Toen de oorlog uitbrak ging ik als vrijwilliger vechten...

- En hij kwam terug omdat hij een liesbreuk had, en geopereerd moest worden. En toen dat gebeurd was kon hij natuurlijk ook niet naar 't front.. Dus werd hij bij de bakkerij gezet.

- Oh, met Santos...

- De grootste fascist van't dorp.

- Er is 'n anekdote over dat Santos altijd wou ontsnappen, Een keer had-ie met alle meel een enorme taart gebakken i.p.v. brood. Je moest op 'm letten?

- Ja het collectief had 'm aangesteld om op 'm te letten. De enige twee bakkers in 't dorp waren rechts.

- Maar brood bakken kon-die wel?

- Santos was bakker. Hij had z'n bakkerij en de ander ook. Op 't plein is nu 'n bakkerij, dat was 't toen ook al. 't Zijn wel andere bakkers nu. En de andere was... waar nu de estanco is. Bij Félix Carrasquer.

We zijn erg weinig naar 't dorp teruggeweest. En keer vlak na de dood van Franco... Misschien 4 keer in totaal.

- Ik hou er niet van om terug te gaan.

- Waarom niet?

- Omdat ik niet wil dat ze iets tegen me zeggen. Als ze "goeiendag" zeggen, dan ben ik beledigd. Niemand mag me daar, dus wat zouden ze godverdomme "goeiemorgen" of "goeiemiddag" tegen me zeggen...

- Hij wil niemand kennen, want hij wil niet iets zeggen tegen iemand waar hij eigenlijk niets tegen zou willen zeggen. Iemand een hand geven die vroeger een vijand was of zo. Dus als hij niemand kent, is dat 't makkelijkst: ik ken niemand dus hoef ik tegen niemand iets te zeggen. We hebben er wel 2 broers.

- Als 't niet om m'n broers was zou ik er nooit meer heen zijn gegaan.

- Ieder heeft zo z'n herinneringen. Voor hem is 't het dorp waar hij gewond raakte, en toen dat met zijn ouders, dus.. dat is een kwade herinnering.

- Want jij hoorde 't van je ouders in Lérida toen je daar gewond lag?

- We gingen uit 't dorp weg. Ja ik was er ook bij we waren toen al 4 maanden samen. Niet getrouwd, samen. De dag dat hij gewond raakten stonden we al op 't punt weg te gaan omdat 't front dichterbij kwam. Joaquin was naar de Torre de Fleta gegaan waar 't collectief zat en hij had de mulas die hij daar had staan al opgehaald om die nacht nog weg te gaan. Maar om 2 uur 'smiddags was er 'n groot bombardement. M'n broer was die dag stiekem van 't front teruggekomen omdat niet Luis, maar een ander kind daarvoor nog, toen geboren moest worden, en hij wist dat 't een van die dagen zou zijn. 's Ochtends was die aangekomen en na 't eten ging hij hier naar de Agrícola, waar mijn broer was, en zijn vader, de schoonvader van m'n broer en nog iemand. Ze zaten daar in 't cafe toen er een bom viel. Je kan de inslag nog zien, dat is niet opgeknapt waar 't cafe was. Maar hij rende weg, van een balkon af 't veld in. De anderen bleven waar ze waren, maar omdat hij van 't front kwam en zag wat er ging gebeuren rende hij weg. Hij sprong, maar juist daar raakte hij gewond door een bomscherf. En diezelfde dag werd hij al naar Binéfar gebracht. En wij ook naar Binéfar met zijn moeder. Iemand van 't dorp bracht ons erheen in een truck. En tot na de dood van Franco ben ik niet meer in 't dorp teruggeweest. Hij was dus naar Binéfar gebracht en ik en z'n moeder kwamen ook die middag aan, toen waren ze 'm nog aan't verplegen, en we bleven in Binéfar bij een broer van tía Elena. Maar zijn vader, z'n broers en grootouders (van vaderskant) die kwamen die nacht pas in de wagen. En 's ochtends ging ik gelijk naar 't hospitaal en ik heb daar de hele dag gezeten, z'n moeder kwam wat later maar we bleven de hele dag in't ziekenhuis, dat eigenlijk al ontruimd was. Er waren nog wat ziekenbroeders om de gewonden op te vangen. De hele dag bommenwerpers over ons heen, op weg naar Lérida. 's Nachts toen hij maar niet dood ging, want eigenlijk waren ze aan't wachten tot-ie doodging om weg te kunnen gaan, maar 't werd al nacht en hij leefde nog, dus moesten we toch weg. Ik had geluk dat toen ze 'm in de ambulance deden bij 't weggaan, dat ik vroeg of ik er ook in mocht. Ze zeiden van niet, dat ik daar geen recht op had. Hij zat er in en nog 'n gewonde. Maar de ene zei vraag 't aan die ander, en die zei weer vraag 't aan de eerste, totdat uiteindelijk een van de twee zei van stap maar in. En zo reden we naar Lérida. Daar werd hij naar 't ziekenhuis

gebracht en omdat daar ook zoveel gewonden waren dachten ze dat hij net gewond was geraakt en nog niet verpleegd. Maar dat hadden ze de vorige dag al in Binéfar gedaan. Dat was verschrikkelijk in dat ziekenhuis. Er was geen licht, 't was ook gebombardeerd. Alles ging met kaarslicht. Toen eindelijk de dokter kwam en zag dat eerste hulp al was geboden, werden we naar 't station gebracht. Ik had de dokter nog met 'n kaars bij moeten lichten. En toen dus naar de treinen. De trein was ook gebombardeerd. Er waren dekens in de wagons gehangen om de gaten te dichten tegen de tocht. De trein ging naar Barcelona of Terrassa, dat wisten we niet, Catalonië in ieder geval. En in de trein ook weer 't zelfde liedje: ik vroeg aan die jongen v.d. ambulance of ik mee de trein in mocht, en de goeierd ging 't vragen aan zo'n stationschef. Hij kreeg nog net geen klap voor z'n kop maar 't scheelde niet veel. Want hij vroeg iets wat helemaal niet kon. Wettelijk was 't onmogelijk, want de trein was voor de gewonden. Maar omdat 't zo'n chaos was zei die jongen tegen me: ga maar naar binnen toe, en ga in een hoekje zitten. En als de trein eenmaal rijdt kunnen ze je d'r moeilijk meer uitgooien. Dat heb ik dus gedaan. En hij moest helemaal

uitgekleed de trein in, zo erg was hij er aan toe. Z'n broek had ik al in Binéfar achtergelaten, dat zijn moeder de volgende ochtend zou weten dat we weg waren gebracht.

- Als bewijs...

- En de jongen v.d. ambulance zei dat ze 'm de deken niet moesten afpakken. En zo ging hij de trein in, in de deken v.d. ambulance. En zo kwamen we in Barcelona aan, niet Terrassa want daar stopte hij niet.

- Want in Terrassa had hij familie?

- Ja, een broer van z'n vader en 'n zus van z'n vader. Maar we werden dus naar Barcelona gebracht. Hij was bij volle bewustzijn, later pas in Barcelona is hij bewusteloos geraakt. En al dat bloed dat hij verloren had. Hij had geluk dat na 't bombardement 2 meisjes van 't cafe voorbij waren gekomen waar hij gewond lag, en die had hij gevraagd iets te doen tegen 't bloeden. Hij mist nog een stuk van zijn schouderblad daar. Z'n arm zat nog maar met een reepje vlees vast, en omdat hij gekleed was. Dus die meisjes bonden er strak een jasje om, en zo kon het bloed stollen.

- Was dat 't cafe waar de familie Cons woonde? Of 't Centro Obrero?

- Nee, niet 't C.O., dat was vlakbij waar ik geboren ben, bij ons huis, dat niet meer van ons is. Kent u 't huis van de Jardinero? Dus van beneden af, van waar m'n neefje woonde, 't volgende huis. Vroeger was er een kruidenier. Daar ben ik geboren en al m'n broers ook.

- Het cafe waar ik gewond raakte...

- ..was de Agrícola. Dat was van de oude Sagarra, 'k weet niet of die nog leeft. Als je van't portaal omhoog ging, 't derde of vierde huis rechts.

- Dus dat was 't bombardement toen de moeder van Mario 'm beetpakte maar met al dat glas...

- Er was nog een gewonde in 't dorp, 'k weet niet wie. Ik zat bij zijn moeder, en hij in't cafe, en zodra we de bommen hoorden vluchtten we weg, over de velden. En toen we terug kwamen was ook hun huis geraakt door een bomscherf.

- Ja nu begrijp ik welk bombardement 't was, want de moeder van Mario...

- Ja er is maar 1 bombardement geweest, dat is alles. En ik ben toen gelijk vertrokken. Want toen m'n schoonmoeder en ik terugkwamen na ons versholten te hebben, wisten we niet waar iedereen was: hij, Joaquín, Isabel, Antonio, José, z'n vader. En m'n schoonzus, de moeder van Luis, had 2 of 3 dagen daarvoor een kind gekregen. En toen we daar voorbijkwamen was haar moeder daar en 't huis tegenover was ook geraakt, casa Sebastian. En daar zei iemand al tegen ons dat hij gewond was geraakt. Wij naar de dokter, maar die was er niet. En toen zei iemand dat ze 'm in 'n vrachtwagen naar Binéfar hadden gebracht. Een man uit 't dorp, een oom van hun, die zelf een matras naar buiten had gebracht om 'm op te leggen, die had 'm naar Binéfar gebracht, 's middags. En z'n moeder en ik kwamen diezelfde middag in Binéfar aan toen ze 'm nog aan't opereren waren.

- En in Barcelona, waar zaten jullie daar?

- In Barcelona.. Ik was zonder een cent op zak naar Barcelona gegaan. Ik had

wel m'n jas aan want 't was koud toen ik met m'n schoonmoeder wegging. Hij had wel wat geld dat we voor 'm hadden bewaard, want we zouden immers diezelfde avond nog weg zijn gegaan. En omdat hij bij Intendencia zat en niet meekon, hadden we wat geld voor 'm achtergelaten, dat ie nog iets had. En toen ik m'n jas aantrok, na 't bombardement, had ik dat geld in m'n jaszak gestopt. En dat geld heb ik de volgende dag aan z'n moeder gegeven, want de ouwe vrouwtjes hadden toen van die zakken die je dicht kon snoeren en ik was bang dat 't in m'n jaszak kwijt zou raken. Maar omdat zij er niet bij was toen we daar weg werden gevoerd naar Barcelona, had ik dus echt geen rooie cent: alles wat ik had waren de kleren die ik aanhad. Dus toen we bij 't station aankwamen, toen hij nog bij bewustzijn was, zei hij tegen ze dat we familie hadden in Barcelona, 'n oom en tante, een nicht van... ik had daar ook in Barcelona gewerkt als dienstbode, in dat huis waar ik gewerkt had..

[EINDE BAND 1, KANT A]

[BEGIN BAND 1, KANT B]

.. en ik belde, maar er werd niet opgenomen want ze waren hun kinderen in Albalate aan 't ophalen. Dus de dochter van de heer des huizes waar ik gewerkt had die stond me te woord en zei als ze niet thuis zijn dan kom ik je ophalen, maar blijf vooral waar je bent. En ik: ja ik heb geen rooie cent, al zou ik willen kan ik niet eens een bus of een tram pakken, niks. En zij weer ik kom je ophalen, en dat deed ze ook. En ze moesten me ook kleren lenen om aan te trekken, want ik had alleen wat ik droeg. En hij dus naar 't ziekenhuis. En die man, die oom die me kwam ophalen die ging erheen, want ik wist waar hij lag, dat had ik gevraagd. En hij ging toen gelijk kijken waar hij lag, en 's middags gingen we daar al op bezoek. Eerst konden we op bezoek wanneer we wouden was 't was daar een enorme chaos. Later niet, toen was er 2x per week bezoekuur.

- En toen pas raakte hij buiten westen?

- Ja, in Barcelona. Eerst heeft hij nog gewacht op nieuws over z'n ouders, maar ik kon 'm helemaal niks vertellen. Pas daarna raakte hij buiten westen.

- En z'n wond werd daar verder behandeld?

- Nee, alleen schoongemaakt. Z'n rechterlong is nu half zo klein als z'n andere. Als 't geopereerd wordt, dan worden de aderen netjes gerepareerd, dat 't bloed gewoon door kan stromen. Maar dat hebben ze bij hem nooit gedaan, ze hebben alleen de wond schoongemaakt, dus is het zo geworden. De wond was nog open toen we naar Frankrijk gingen. Dat was 11 maanden later. Ik werkte als dienstbode in Barcelona tot we hierheen trokken. In 't zelfde huis, maar met andere meesters. Het huis waar die oom ook werkte, die was daar chauffeur.

- Zij was daar wat in Spanje heette "ama de llaves".

- En hij moest ook weg uit 't ziekenhuis?

- Hij kwam en ging. Maar hij had gevraagd ontslagen te worden uit 't ziekenhuis, want als 't al wat beter ging met de patienten dan werden ze naar buiten Barcelona gestuurd. Waar wouden ze je ook alweer heenbrengen?

- Naar de Tibidabo...

- Nee, buiten Barcelona...

- ..waar de expositie is.

- Buiten Barcelona zeg ik je...

- (onverstaanbaar)???

- Naar Vic? Nee. Nou ja, buiten Barcelona in ieder geval. Maar hij wou niet weg, want ik was er. En Joaquín was toen ook bij ons gekomen. Die was achtergebleven bij de fascistten, en was toen over de bergen gevlucht. En we zaten allemaal bij die oom en tante.

- En Joaquín wist waar jullie zaten?

- Nou, dat was puur toeval. Hij had een adres, maar dat was verkeerd. I.p.v. Pueblo Nuevo stond er Pueblo Seco, of andersom. Maar toevallig ging hij vragen bij 'n politieburo en dat was naast 't huis waar wij zaten. Hij legde uit waar hij vandaankwam en wat er gebeurd was en ze zeiden daar tegen 'm: maar zoek je dan niet 't huis van zus-en-zo. En hij: ja! Nou, dat is hiernaast. En zo heeft-ie ons gevonden. Hij zat in 't ziekenhuis, maar Joaquín en ik zaten bij die oom en tante, in dat huis. Die oom en tante zaten in de garage, en ik

werkte in de "torre". En hij vroeg toen om niet naar buiten Barcelona gestuurd te worden en of hij kon werken voor Inspeccion General de Sanidad. Hij werd nog elke dag verpleegd, maar zo werkte hij daar dus ook, in 't ziekenhuis. En omdat hij dus in Barcelona werkte, economisch nuttig was, konden ze hem ook niet meer wegsturen. En zo ging dat tot...

- ..tot we weggingen.

- Twee dagen had hij niet gewerkt omdat ik verkouden was geworden. En toen hij weer ging werken stond iedereen al op 't punt om weg te gaan. En toen zijn we weggegaan, we zijn samen vertrokken uit Barcelona.

- Met de trein?

- Nee, we hadden vrienden die hadden een klein karretje met een huif, een "tartana". Daar ging de koffer op, maar wij moesten lopen. Zij hadden twee kleine meisjes. En zo naar de grens. Casal de la Selva, daar hebben we nog overnacht, en daar kwamen we 'n vriend van hem tegen, van 't front, en die had een vrachtwagen en die pikte ons op en bracht ons naar de grens. Tot aan La Perthus, dinges, La Jonquera. En daar moesten we twee nachten wachten om te kunnen passeren. Ik kon toen erdoor, maar hij moest achterblijven. Ze lieten ons er niet meer samen door. De mannen moesten de ene kant op, de vrouwen ergens anders. Ik stapte daar toen op de trein, en die bracht me regelrecht naar de grens met Engeland, Pas de Calais. Heel Frankrijk door in een keer. Je kon de vuurtoren van Engeland zien. En toen wou ik hem over laten komen want er waren daar veel ziekenhuizen in dat dorp...

...

D'r was wel een Cons, een vrouw, die later naar Mexico ging, die bleef bij de grens achter ... nee, haar moeder... die gingen later naar Mexico, ik denk niet dat ze terug zijn in Spanje. Ook de "Saleras" waren er uit de Calle Monzón. Zij, haar zuster en haar moeder. Hoe heten ze ook alweer... La Pura, juist, die was ook in de "refugio". D'r waren er wel meer uit 't dorp. De moeder van Jose, een zuster van haar moeder, een nicht, die daar nog een kind kwijtraakte, ... en ook een groepje Carrasquers. Félix Carrasquer en een jongere broer, die ook naar de kolonie ging. Maar ze zaten er zelf niet, Carrasquer en z'n vrouw. 'k Heb 'm wel gezien in Argélès, toen ik hem ophaalde. Ze zeiden dat ze 'm niet konden laten gaan omdat de plaats gereserveerd moest worden voor Franse vluchtelingen: de oorlog was toen net uitgebroken. En meteen werden wij, vrouwen, ook naar 't kamp in Argélès gebracht. Daarna is Joaquín vrijgekomen om te gaan werken op 80 km. van Parijs, met nog wat mensen uit 't dorp. En daar heeft m'n oom z'n vrouw gereclameerd, en z'n dochter en schoonmoeder. En daarna vroeg z'n broer aan de baas om ook ons te reclameren, en van 't kamp zijn we toen daar naar toe gegaan, en toen waren we daar allemaal samen, in een huis, als een collectief. Ieder legde 't zijne bij. De mannen aten eerst bij de baas, maar wij aten thuis. In '42 werd onze dochter geboren, en 11 maanden later trouwde Joaquín. Toen woonden alle Llesta's (?) en wij samen tot '46, toen we naar Perpignan kwamen: wij, onze eerste dochter, z'n broer Joaquín, María. Floréal werd hier in Perpignan geboren. Drie jaar bleven we, toen zes jaar in 'n ander departement, werken op 't land, en daarna raakte zijn arm verlamd (hij kon z'n herdersstaf niet meer vasthouden) en moesten we terug naar Perpignan. Toen namen we afscheid van María en Joaquín. En hier kon hij de eerste 8 maanden geen werk vinden, en toen ging hij dus maar snoep verkopen op straat, met zo'n karretje: pinda's, snoep, kauwgom was er eerst niet, nou ja, kortom snoepgoed voor kinderen. En dat heeft-ie gedaan tot z'n pensioen op z'n 61ste omdat hij ziek was. Ik werkte thuis. Je moet je aanpassen. We konden er wel van leven. Later werd 't wat moeilijker omdat de mensen minder naar de bioscoop gingen. Hij moest van standplaats veranderen, de bioscoop waar hij eerst stond ging dicht. Een bioscoop en een dancing waren er, en hij was daar de enige. Daarna stond hij op Castillet, hartje Perpignan, op de stoep, en daar waren er 6 of 7, allemaal 'tzelfde aan't verkopen. En z'n pensioen vroeg hij aan op z'n 60ste, maar dat kreeg hij pas op zn 61ste om allerlei redenen. De dokter die zei 'm dat-ie op moest houden want de kou was slecht voor 'm, maar de hitte ook, bloeddruk en zo, z'n longen, zijn hart, van alles. We woonden met onze dochter en haar man, zij woonden dan boven, maar we aten samen,

en wij pasten ook op 't kleinkind en zo. Elkaar helpen nietwaar.

...
Onze dochter die heeft wel gestudeerd maar ze moest er mee ophouden omdat ze zwanger raakte. Nu kan je dan nog wel doorstuderen, maar toen, '60, '61, ze was 17, kon dat niet. Ze kreeg haar dochter, en daarna ging ze werken. Hij is even oud als zij, musicus, zij werkte bij een orkest en ging ook nog naar de muziekschool. Toen kreeg hij die baan als leraar hier, en 11 jaar geleden gingen ze in de buurt van Parijs wonen, waar hij een baan als dirigent(?) kreeg. Nee, zij werkt niet meer, daar...

Ik hield er mee op m'n 63ste, met werken, toen ik m'n pensioen uit Spanje kreeg. Nu ben nu 72, bijna 73.

- En van wanneer af?

- In Spanje had ik alleen die tijd in Barcelona gewerkt als dienstbode. Ik was 7 maanden toen m'n moeder overleed, 'k heb zelfs nooit een foto van haar gezien. Daarna was ik bij een oom en tante, en toen weer in Albalate bij een andere oom en tante. En toen ik 9 was nam m'n vader me mee, want die werkte buiten Albalate. Mijn broer was toen al bij hem. En met de Republiek, toen 't werk ophield, toen zijn we teruggekomen naar 't dorp: we hadden er land, ons huis. In 35 stierf m'n vader, ik was toen 17. Februari was m'n vader gestorven, en in mei trouwde m'n broer. Ik ging toen werken als dienstmeisje bij de dokter in 't dorp, Don José. Maar dat was geen vetpot, want hij had ook niet veel geld. Zodoende besloot ik naar Barcelona te gaan. In maart was dat, en in juli brak de oorlog uit. Hoewel ik nog tot de Kerst in Barcelona bleef. Maar ja, omdat de patroons toen van sommige mensen geen huur meer kregen... mijn karakter was er ook niet naar om naar publieke plaatsen te gaan. Een vriendin van me in Barcelona, zij wel, ze ging werken in eetzaal, of met de militairen mee, maar ik niet, ik ging liever terug naar 't dorp... Daar was ik met m'n broer en schoonzus. Later ging m'n broer naar 't front. En kort daarna, 5 november, ging ik samenwonen met hem, en 26 maart raakte hij dus gewond enzovoorts.

- En dat samenwonen ("juntarse") dat was toen erg in de mode?

- Ja, er zijn er toen erg veel samen gaan wonen. Sommigen die gingen wel naar 't stadhuis. Wij niet. We zijn later wel officieel getrouwd hier in Perpignan toen onze dochter al 14 was. En toen ze geboren werd woonden we al bijna 5 jaar samen. We hadden hier papieren nodig voor haar, en om naar Spanje te gaan en zo. We wouden dat ze de Franse nationaliteit kreeg zodat zij naar 't dorp zou kunnen gaan, dus zijn we toen getrouwd.

- En er werd ook gesproken over seksualiteit, condooms enz?

- Bij de JJ.LL.

- Je moest wel hè. Om geen kinderen te krijgen had je alleen dat. Nu wordt er in Spanje veel over gesproken. Er is op maandag 'n programma daar wordt echt alles verteld over sex. Je had dingen die toen al bestonden, maar ik was daar altijd huiverig voor. Een vriend van hem, van casa Atanasio, die fabriceerde dingessen, en z'n vriendin die werd toch mooi zwanger van 'm.

- Maar er werd over gesproken. Ook tussen mannen en vrouwen?

- Nou, niet met oudere mensen. Wel meisjes onder elkaar en jongens onder elkaar. En als je verkering kreeg dan ging je samen uit, in 'n groepje. Een tijd lang gingen wij uit met 4 stelletjes, en dan had je 't er wel 's over.

- En wat deed je dan qua geboortebeperving, de dagen tellen en zo?

- Nee, ik heb nooit iets geteld. Nee hoor, condooms.

- Was die vrijheid nou tijdens de oorlog 't grootst, of was 't eerder ook al, onder de Republiek?

- Nee tijdens de Republiek had je wel al dat mensen allen in 't gemeentehuis trouwden, maar samenwonen niet, dat was in de oorlog pas. Als je links was trouwde je "por lo civil", later onder Franco moesten ze allemaal opnieuw trouwen voor de Kerk. Ik weet niet meer wanneer wij officieel getrouwd zijn, ergens in februari, maar de dag dat we samen gingen, die weet ik nog precies. Papieren doen me niks. Die jeugd van tegenwoordig, ik zeg altijd als ze willen samenwonen, OK, maar dan wel met 't idee van een echtpaar: voor goede tijden en voor slechte tijden. Als je samen gaat wonen en de ene wordt kwaad en zegt van

ga nu maar weg, dat zie ik niet zitten. Wij zijn samen gaan wonen alsof we getrouwd waren geweest. Als man en vrouw. M'n kleindochter heeft bijna 2 jaar samengewoond met haar vriend, ik zei tegen d'r: kind, dat heb ik ook gedaan, al lang voor jou, maar niet op deze manier, zo van vanddag gaat 't goed, en morgen kan je doodvallen... nee, als man en vrouw, in goede en in slechte tijden. In een gezin heb je van alles. Dan heeft de ene een slecht humeur, en dan de ander, en er vallen wel 's woorden, maar je moet bedenken dat je de volgende dag weer met elkaar verder moet.

- En thuis tegen jullie dochter hebben jullie altijd verteld over wat er gebeurd was, in Spanje?

- Ja hoor, en ook tegen haar man. Die is ook een zoon van Spaanse vluchtelingen. Zijn vader stierf toen hij 5 was, maar zijn moeder dat was een heel actieve vrouw. Heel ander karakter dan ik, uit Lérida. Ze was ouder dan wij, heel actief, in de organisatie enz., ze liep overal voorop.

(..)

- Weet jij nog of er vrouwen waren bij de JJ.LL.? Ik ken bijvoorbeeld, eh, María Crista.

- Was die bij JJ.LL? Nou dat zal dan wel.

- Nou ja, ze is in ieder geval vaak in 't lokaal geweest.

- Dat wel. Maar of z'er echt bij was, 'k weet 't niet.

- Maar daar was je wel lid van, met lidmaatschapspasje en al?

- Ja de mannen hadden wel een 'carnet'. Ik heb al gezegd dat ik nooit ergens lid van ben geweest. Al ben ik overal bij geweest en heb ik alles net zo ondergaan als de rest, maar lid, nee. Ik denk toch niet dat er veel meisjes lid waren in Albalate.

- Maar ik wil weten of er 'carnets' waren, eentje voor JJ.LL., eentje voor de CNT, en weer een voor de FAI.

- CNT en FAI dat was 't zelfde.

- JJ.LL. en FAI was 't zelfde, toch?

- Nee, JJ.LL. was een ding, een jongerenorganisatie, en de FAI 'n ander, daar waren we wat ouder. Ik wou heel jong al bij de CNT, maar dat mocht niet, 'k was te jong. Dus ben ik toen bij JJ.LL. gegaan, dat mocht.

- En daarna ging je ook bij de FAI?

- De CNT. FAI en CNT is niet 't zelfde hoor!

- Maar wat is 't verschil dan?

- De FAI dat is een actie-organisatie. Wij niet.

- Maar was 't dan geen "actie" om alle rijken op te sluiten?

- Dat was in 'n moment van revolutie...

- Maar in 't dorp waren er niet veel van de FAI.

- Nee, er waren er behoorlijk wat van de CNT.

- De FAI was toch meer de jeugd. Wat oudere mensen zaten bij de CNT. Bij de FAI, dat was meer jeugd: ze gingen op excursies, allerlei dingen.

- En jij hebt beter lezen en schrijven geleerd bij JJ.LL. dan op school?

- Lezen en schrijven heb ik in Albalate niet geleerd.

- Hij ging naar 't huis van iemand uit 't dorp...

- ...'n vriend van m'n ouders die later naar Buenos Aires is gegaan. M'n oudste broer was daar al geweest, en toen ik. En bij hem heb ik 't weinige geleerd dat ik in Spanje geleerd heb. Want op school... hoe kon je daar in godsnaam iets leren als we met 120 kinderen waren en 1 meester, dat gaat toch niet. En die meester kon 't ook niet schelen, ja, 3 of 4 van die rijkelui-zoontjes lesgeven, dat interesseerde 'm.

- Hoe was de naam van die meester?

- Don Juan...

- Er is in 't dorp een standbeeld voor 'm opgericht, nietwaar?

- Don Juan? Fleta wel... maar Don Juan, dat had ik nooit gehoord of gezien.

Nou ja we zijn ook niet zo vaak in 't dorp geweest, of zo lang: 11 of 12 dagen maximum. Je gaat 'n dag naar Binéfar, een dag naar die-of-die...

- Nee, maar die meester was niet zo populair in Albalate.

(..)

- Een echtpaar, leraars, die waren goed.

- Maar er was ook iemand die 't heel leuk vond om de jeugd les te geven... Hoe heette die man die naar Mexico is gegaan?
- Andrés.
- Verder weet ik 't niet, er waren er wel...
- Félix Carrasquer.
- Ja die wel.
- En Justo. Justo Vall.
- Onze meester, dat was 'n dictator. En niemand mocht 'm. De ouders niet en de kinderen ook niet.
- In die tijd, weet u, in zo'n dorp... Later waren er 4 meesters, eerst had je de leraar en de lerares, een echtpaar, die waren erg geliefd...
- In de school van JJ.LL. deed Andrés ook erg veel, Andrés (die naar Mexico is gegaan, die getrouwd was met Pura), Justo...
- (...)
- En toen dat met je ouders... toen was je in Barcelona?
- Ja.
- En toen kwam Joaquín en die vertelde het?
- Wij hadden geschreven, via het Rode Kruis, en we hadden 'n brief teruggehad waarin tía Elena en mijn cuñada, de moeder van Luis, die ze hadden kaalgeschoren, zeiden: de kinderen goed, de ouders verdwenen. En daarna zeiden ze dat ze gezien waren op de weg naar Bellver, maar niet dat ze dood waren... Dat hoorden we pas later. De laatste keer dat Joaquín thuis was geweest gingen de zaken al niet goed. Joaquín heeft lang verborgen gezeten voor hij naar Frankrijk kwam.
- Maar hij wist wel de details van wat er gebeurd was?
- Ja hij was er geweest, 's nachts, bij z'n ouders, zodat niemand 'm zag. Zelfs z'n grootmoeder, die daar langskwam, heeft 'm niet gezien, omdat ze zo bang waren dat ze er achter zouden komen dat-ie langs was geweest. Maar toen was al duidelijk dat de zaken slecht gingen, dat ze de huizen binnendrongen, dat ze 's nachts... ja, wij zaten toen in Frankrijk, of liever gezegd, in Barcelona, dus we hebben 't van horen zeggen... en later toen hoorden we dus dat ze gefusillerd waren. Een vrachtwagen vol... José uit Toulouse die weet wie daar verantwoordelijk voor waren, die zat toen in 't dorp, net als Isabel en Antonio, maar die waren jonger. José die weet het wel, die heeft 't gezien. Er is er nu geen een meer van in leven, denk ik, van die er bij waren, want laatst was er nog eentje overleden, een van de ergsten die er waren. Daarom houdt m'n man er niet van naar 't dorp te gaan, want hij kent ze niet, hij wil niet praten met iemand en dat later blijkt dat is die-en-die, en... Hij praat liever met niemand of 't moet iemand zijn die hij echt kent...
- Ik had een hele goede vriend in 't dorp, en de laatste keer dat ik er was, toen wou ik 'm zien, en dat zei ik tegen 'n andere vriend, die 'n been mist ook vanwege 'n bom, en die zei ik spreek 'm straks, en toen was hij langsgesproken bij m'n zus. Maar hij zei toen: kom vooral niet bij mij thuis, want zijn schoonvader was een van degenen die m'n vader en moeder hebben vermoord, die was erbij.
- (...)
- Jullie noemen jezelf "libertarios"...
- Ja, zolang als ik zal leven...
- En sinds wanneer?
- Sinds ik 14 was, toen ging ik bij JJ.LL.
- Maar wist je toen al iets over de ideeën? Ook al kon je niet lezen of schrijven?
- Nee, dat kon ik al. En al kan je ook niet lezen of schrijven, om te weten wat er gebeurd is, dat weet je toch zo wel.
- Er waren er in 't dorp een paar, Amadeo, Justo, de gebroeders Velázquez, die hebben erg veel gedaan, veel met de jeugd gewerkt, en er waren er meer. Ook mensen die uit de stad kwamen en in 't dorp...
- Ferrer, ook...
- Ja, Ferrer. Die hebben we in Perpignan nog gezien, hij kwam een keertje bij ons eten... Ja, in die jaren deden ze zelfs aan nudisme...

- In de rivier, om te zwemmen?
- Ik had 'n vriend, die wou de hele zomer werken, dus ik zei tegen hem ga bij dat huis daar-en-daar maar 's vragen, en inderdaad, hij werd aangenomen om te werken voor de zomer. En de baas van dat huis, die de 'libertarios' niet kon uitstaan, toen die 'm zag werken, helemaal naakt: me-cago'n-dios, hij zou 'm hebben afgeschoten, ("el FAIero" noemden ze die jongen). Helemaal naakt, net als de zigeuners, hij werkte altijd naakt.
- En waren er meer?
- Nee. Werken niet. Zwemmen in de rivier deden we allemaal naakt.
- Je had toen nog geen zwembroeken, he. De mannen wel, wij vrouwen gingen niet.
- Ja, Presen, Carrasquer, die zei dat ze niet van koud water hield...
- Was die niet blind geworden?
- Nee, nee, ze is net geopereerd. Ze woont in Calle del Muro...
- In Albalate?
- Ja hoor. Nu ziet ze weer goed, ze heeft bijna geen bril meer nodig...
- Nou, ze was al heel jong dat ze van die hele dikke brilleglazen had. Ze zag niet veel. Dat hadden ze allemaal in die familie. Carrasquer zelf is blind geworden, zij ook, dachten wij tenminste, in 't kamp hebben we haar nog 'n keer gezien....
- Ja daar was ze met haar broer.
- En er was nog 'n broer die invalide was, die was niet blind, maar wel erg kippig. Degene die nog 't beste zag was Francisco, die zit nou in Zwitserland.
- In Nederland. Hij woont nu weer in Spanje, met z'n vrouw, die heeft daar 'n loterijwinkel.
- Ik ben even oud als Francisco. Presen was de jongste, nee, er was nog 'n broer, Jesús, die was ook in de refugio. Die is ook erg ziek geweest. En daarna, was hij dat niet die met je broer José de grens overwouden, en dat ze toen gepakt zijn bij de grens, bij Figueres of zo..?
- [EINDE BAND 1, KANT B]
- [BEGIN BAND 2, KANT A]
- ...Omdat ik er nooit meer 'n voet inzet.
- Nooit?
- Sinds ik uit 't dorp weg ben nooit meer.
- Nou ja, soms ben ik wel 's binnengewest om te kijken. Als 'n museum. We zijn wel 's op reis geweest en dan ben ik wel 's 'n kerk ingeweest, niet om naar de mis te luisteren maar voor de architectuur en zo.
- Maar tijdens de dictatuur van Primo de Rivera was 't verplicht, niet?
- Nou ja, wat heet verplicht. Verplichter dan nu, dat wel. Want nu als je niet wil, dan ga je niet.
- Sinds m'n eerste communie, ben ik eigenlijk niet meer geweest. Daarna ging ik dus weg uit 't dorp en daar kan ik me niet herinneren dat we naar de kerk moesten. En toen ik terugkwam was 't dorp al helemaal in tweeën gesplitst. Dus toen ging ik al niet meer.
- En de familie ook niet, in de jaren '30?
- Toen wel.
- (...)
- Mijn opa, die was bij 'n soort vereniging, die gingen op straat de mis zingen. 's Winters elke dag. Op zaterdag en zondag wat uitgebreider. Maar m'n opa die heeft toen ook ruzie gekregen met de pastoor, en toen wou hij er niet meer heen.
- Waar ging die ruzie over?
- 'k Weet niet. Oh ja, omdat ze op 't kerkplein zongen, daar begonnen ze en daarna maakten ze 'n ronde door 't dorp. En m'n opa die organiseerde dat, en de pastoor riep 'm toen bij zich. Vicente! Que pasa? Kom hier, 'k moet met je praten. Luister ik wil niet meer dat jullie die 'coplillas' zingen hier op 't plein, want zo kan ik niet slapen. Begin maar ergens anders, en kom dan maar op 't eind hier naar 't plein. OK, zei m'n opa, maar hij heeft nooit meer gezongen. Hem moeten we laten slapen, en de rest van 't dorp mogen we wel de hele nacht lastigvallen? Maar m'n opa was heel katholiek, hoor.
- Dat was iedereen toen.

- Maar hij was wel republikeins?
- Dat bestond toen allemaal niet, dat begon in Albalate zo in '33.
- Nee, in 1931 was er al heel wat herrie geweest in 't dorp, toen was 't al in tweeën gesplitst, en waren er al dingen gebeurd tussen links en rechts, met de percelen en zo...
- Ja, de percelen, dat was de aanleiding...
- Maar dat was niet in '33. De Republiek dat was in 1931, toen zijn we teruggekeerd naar Albalate. En toen had je al dat 't dorp in 2 kampen verdeeld was.

Op 'n gegeven moment waren er 3 bals: 1 voor links, en rechts had er 2. En 2 dokters, ja. Toen zijn opa stierf, toen moesten we de andere dokter halen, want de dokter van links was er niet. Opa was ziek, er moest 'n dokter bij.

- En dat was degeen die ons zei waar-die aan leed. M'n opa was suikerziek, en dat wist niemand. En toen die dokter op bezoek was, zei-die tegen m'n moeder, je vader is er niet zo best aan toe, hij heeft suiker. Daar was toen geen remedie tegen, je ging dood. Wat suikerziekte is, daar ben ik hier pas achtergekomen. Toen werd er niet zoveel belang aan gehecht, niet zoals hier, als je 't kreeg dan bleef dat tot je doodging.

- D'r waren toen zoveel ziektes... Maar in ieder geval was er toen al heibel, ook gevechten tussen jongeren en zo.

- Er was een kruis op 't dorpsplein.

- Die is nu weg, maar wanneer dat gebeurd is, tijdens de oorlog misschien, dat zou ik niet kunnen zegen.

- Volgens mij al voor de oorlog, niet?

- Geen idee. Er waren treden op, dus wij kinderen konden d'r op klimmen.

- Nee, maar je hoort wel 's zeggen: je had van die gekken die dat kruis hebben neergehaald.

- Nee daar weten wij niets van.

- Nee want ik dacht nog dat 'k 'm gezien had de laatste keer dat ik er was!

- Nou dan moet je nog maar 's goed kijken. En El Palacio moeten jullie ook 's zien!

- Ja, de laatste keer waren ze er nog aan 't verbouwen.

- Het is nu klaar, 't gemeentehuis is daar nu.

- Daar waren vroeger de bals van ons, de armen.

- Daar heb je vroeger natuurlijk gedanst, jij ook?

- Nee, ik was geen danser. Maar ik was wel altijd op de bals.

- Hij hield erg van de muziek, maar dansen niet zo. We vroegen 'm wel of hij wou dansen om er mee te lachen...

- En dat was elk weekend?

- Ja hoor, heel vaak, want we hadden zo'n 'gramola'.

- Er was 'n dwerg, en die bediende de gramola. Die hebben we met z'n allen gekocht, in Monzón. Francisco, we gaan dansen! Er moest een stoel bij, zodat hij erbij kon. En Francisco zette de muziek op, hij had alle platen die in de mode waren. Maar ik heb dansen nooit leuk gevonden. Ik zag er de lol niet van in.

- Het was een societeit, de jongens waren allemaal lid, wij meisjes hoefden niet te betalen. Wij konden er gratis in... Maar de jongens die moesten wel betalen, om platen te kopen. Voor de Fiesta Mayor haalden ze dan 'n orkest, meestal. Maar ook gewoon, zelfs doordeweeks, dan was er bal. Ik vond dat wel leuk altijd. Ik wou dat nooit missen.

- Muziek vind ik leuk, maar dansen niet: een beetje daar de indiaan uithangen, om je as draaien als 'n gek, nee hoor, ikke niet.

- Maar jullie hadden zelfs klassieke muziek toch?

- Er was van alles. Alle platen die uitkwamen die kochten we.

- Nee hij hield niet van dansen, ik wel. Dus danste ik maar met andere vrienden.

- Ik ging zitten vlakbij de gramola om naar de muziek te luisteren.

Laat de anderen maar dansen. Zo nu en dan kwam d'r wel 'n meisje op me af: Vicente zullen we dansen? Vete a la mierda. En waarom niet?... En soms, ze

vroegen mij he, ik ging nooit een meisje ten dans vragen... Maar halverwege zei ik dan, ga jij maar rustig door hoor, maar ik kap er mee. De zuster van ?, die zei: ik heb nog nooit met je gedanst Vicente! Daar bof je bij! Nee, laten we gaan dansen. OK, laten we gaan dansen. Maar halverwege zei ik al, ga jij maar door, maar ik ben 't zat hier rondjes te draaien. Maar zo zie je, ik kan niet eens een enkel dansje afmaken, nee dat heeft me nooit geboeid dat dansen.

(...)

- Dus bij jou thuis hadden jullie wel geld, maar bij jou?

- Mijn vader werkte bij de wegenbouw. Sinds ik me kan herinneren. Toen m'n moeder stierf was ik 7 maanden. En 't land dat we hadden, m'n oma, de moeder van m'n vader die leefde toen nog, die liet dat bewerken door iemand uit 't dorp. En daarna toen m'n oma doodging, was ik 5. Ik ging naar 'n oom en tante in Uso(?). Daar bleef ik 2 jaar. Toen terug naar Albalate bij een andere oom en tante. En toen ik 9 was nam m'n vader me mee, ik had een nichtje dat erg jaloers op me was geworden, veel ouder, en die had gewerkt in Barcelona, tot er 'n klein broertje doodging en toen was ze een paar dagen thuis, en ze had tegen d'r ouders gezegd dat zolang ik er was, ze nooit meer thuis zou komen. Dus toen m'n vader dat hoorde kwam hij me ophalen...

- In ons huis, ik weet niet hoeveel geld er was, dat wist allenn m'n moeder. Maar m'n vader was wel 'n handelaartje: hij kocht en verkocht om 't even wat. Als hij iets zag dat-ie kon kopen, dan deed-ie dat meteen. Een keer ging-die koeien kopen maar hij kocht een muilezel. Een andere keer moesten 't schapen worden, en hij kocht geiten. Als 't maar kopen en verkopen was. Maar z'n eigenlijke handel was brandhout.

- Dus dan had-ie paarden en 'n kar?

- Ja paarden, muilieren.

(..)

- Mijn vader die noemden ze rijk. Fleta was de beste tenor ter wereld. Hij kwam naar 't dorp om 'n feest te geven maar hij had geen geld. Dus ging hij de huizen af van de rijksten v.h. dorp. "Leen me 500 ptas." "Waar moet ik die vandaan halen, nee dat kan niet". Het volgende huis: idem dito. Uiteindelijk kwam hij bij ons, en m'n vader deed open. Ze waren v.d. zelfde lichte, even oud. Hoe gaat het? zegt-ie. Best. Ik kwam je opzoeken. Nou je hebt me opgezocht, wat is er? Leen me 100 duros. Mecagondios, ik ken niet eens iemand die dat zou kunnen hebben. Maar toch hebben ze me hierheen gestuurd. Oh ja? nou ik haal m'n vrouw erbij. M'n moeder was echt niet vies van een peseta... Wat is er? Fleta is hier en heeft geld nodig anders kan hij dat feest niet geven. Nou toen hebben ze 'm toch die 100 duros gegeven. En hij heeft ze dubbel en dwars terug moeten betalen, want m'n vader was daar erg speciaal in. Fleta had 'n stuk land met olijfbomen, en hij zei je kan daar hout halen tot de 500 ptas. zijn terugbetaald. Dus m'n vader nam gelijk de kar, en mij mee, en maar hout halen op 't land van Fleta... Daar lag wel voor meer dan 100 duros... Soms haalden we hout op 50 km van't dorp... M'n vader was 'n echte handelaar, op 't land werken dat vond-ie maar niks.

(..)

Fleta gaf 'n feest in 't dorp ergens, maar ze lieten 't 'm niet afmaken. Het licht werd afgesloten en iedereen zat in 't donker. Uiteindelijk zei hij dan: doe de deuren maar open en laat iedereen maar binnen. Want eerst mochten alleen de rijken naar binnen.

- En ze waren toen allemaal met auto's gekomen?

- Ja alle rijken uit de buurt, de hele weg stond vol... En toen zaten ze daar in 't donker.

- En uit de auto's werden alle hoeden gestolen...

- We deden de deuren open en namen de hoeden mee. Ik had er ook een, maar die heb ik nooit opgedaan.

- En jullie hebben ook de banden leeg laten lopen?

- Nee, dat niet.

(..)

- En weet je nog of de rechtsen pistolen hadden en schietoefeningen hielden

bij de rivier?

- Nee in Albalate niet.

- De mensen in Alcolea zeiden dat ze dat gezien hadden.

- Pistolen had iedereen wel. Ik ook. Maar ik droeg 'm nooit. Een vriend van me, die later gesneuveld is aan 't front waar ik ook was, daar zat ik op 'n dag mee in 't cafe. "Vicente, ga je pistool 's halen, dan gaan we de Guardia Civiles van Binaced afmaken." "Ja hoor, alsof die zich zomaar zouden laten afschieten." "Coño, we gaan bij de deur staan en dan komen ze naar beneden en we knallen ze 1 voor 1 neer." Die dacht alleen maar aan slechte streken uithalen. Daar deed ik niet aan mee. Maar bij de Torre de Fleta daar waren er 'n paar die gewapend waren, en op 'n nacht zijn we daar binnen gegaan en hebben we al die wapens afgepakt. Maar schietoefeningen zijn er nooit gewesst, ook van de fascistten niet. Niet in Albalate.

(..)

- Dat had je tussen dorpen, dat ze elkaar niet konden uitstaan...

- Die uit Alcolea konden Albalate niet in en wij uit Albalate mochten Alcolea niet in. Ik ging gewoon, hoor. Maar als de jongens uit Alcolea in Albalate de danszaal inwouden moesten ze betalen. Die uit Bellver niet, en wij in Bellver ook niet, maar in Alcolea wel. Dat was de vete: tussen Albalate en Alcolea. Met een touw maakten we 'n soort slinger(?), en daar gooide je mee. Als je geraakt werd, had je pech, anders niet. Had je mazzel.

- En toen jullie in Frankrijk waren, hoe onderhielden jullie 't contact met 't dorp. Per brief?

- Ja, nu gaat dat per telefoon, maar in 't begin per brief.

- Maar je had ook veel mensen die erheen gingen?

- Ja veel die trokken door de bergen, met gidsen, daar moest je voor betalen.

Je had veel vrouwen waarvan de mannen hier in Frankrijk zaten, of mensen daar die naar hier wouden vluchten. Maar vooral veel vrouwen met kinderen die daar alleen zaten, omdat de mannen hier zaten. Toen wij net in Perpignan waren werd 't erg veel gedaan. (..) Mensen uit 't dorp, vrienden van vrienden, familie, etc. We hadden werk, maar 't was net genoeg om van te leven. En de ene dag kwamen er drie, de volgende 4, dus dat merkten we wel. Mijn cunada is niet van Albalate maar van Alcolea, dus al die mensen uit Alcolea die kregen we ook nog over de vloer...

- De opzichter van 't land die vroeg me 'n keer: hoe doen jullie dat Vicente? Zoveel mensen onderhouden? Nou zolang er eten is, gaat 't wel.

- En de CNT hielp ook wel met geld, als 't nodig was?

- Ja, dat zal wel. Hing er vanaf wie het waren. Soms kwamen er per trein aan, die deden of ze elkaar niet kenden, en ze verzamelden zich in Toulouse... maar dat waren mensen met functies, in de organisatie. Maar gewoon mensen die om familie-redenen hier waren, da's niet hetzelfde. De mensen die wij hier kregen dat waren vrienden, familie, dat is toch iets anders.

- En waren er geen problemen met de papieren?

- Ja, als een familie hier verenigd wilde worden, moesten ze wel papieren hebben.

- Er waren veel arbeidskrachten nodig toen, dus al te veel obstakels werden er niet opgeworpen.

- Ja maar je moest toch 'n paspoort, of 'n identiteitsbewijs hebben. Maar er waren inderdaad veel mensen nodig toen om te werken, dus 't viel mee.

- Het hing ook erg af van de burgemeester in 't dorp waar ze heen gingen. Als die 'n beetje links was, dan maakte hij niet zoveel problemen, maar anders...

[EINDE]